

УДК 316.6:005.583-057.87]:37.018.43
DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.8.11->

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Оксана Кравченко

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300
e-mail: mishch.marina@gmail.com*

Марина Міщенко

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300
e-mail: mishch.marina@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню соціально-психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Визначено ефективні технології соціально-психологічної підтримки в умовах дистанційного навчання. Показано, що пандемія сприяє розвитку соціально-психологічних та індивідуально-психологічних негативних наслідків. З'ясовано, що карантинні обмеження вплинули на самопочуття учнів, а саме: особливості життєдіяльності школярів, психо-емоційний стан, відсутність традиційно організованих занять фізичною культурою в умовах вимушеної ізоляції, обмеження можливості прогулянок на свіжому повітрі, відсутність «живого» спілкування з ровесниками, розмивання традиційного поняття дружби, товариських відносин, велике навчальне навантаження, підвищений об'єм домашніх завдань, вільний доступ до великого арсеналу гаджетів і соціальних мереж.

У статті розглянуто основні переваги й недоліки дистанційної освіти в сучасних умовах. Серед основних переваг виділено вільний доступ до навчання, широта охоплення, зручність, мобільність, індивідуальний підхід. Основними недоліками слід вважати проблеми мотивації, ідентифікації та розвитку комунікативних навичок. Розглянуто особливості дистанційного навчання для дітей з особливими освітніми потребами й виділено переваги дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами: індивідуалізація освітнього процесу, доступ до освітніх ресурсів, можливість актуалізації та збільшення часу на самостійну роботу, розвиток пізнавальної активності й навичок самоконтролю. Досліджено ефективні технології соціально-психологічної підтримки в умовах дистанційного навчання. Виявлено, що інклюзивний туризм і природотерапія є найзатребуванішими щодо соціально-психологічної реабілітації та фізичної активності дітей.

Інклюзивний туризм сприяє покращенню не лише соціального й психологічного статусу учнів з особливими освітніми потребами, але й безпосередньо здійснює позитивний вплив на їхній соматичний статус і загальний фізичний стан. Робота спонукає до подальших досліджень розвитку інклюзивного туризму в умовах пандемії.

Ключові слова: дистанційне навчання, пандемія, діти з особливими потребами, інклюзія.

Постановка проблеми. Пандемія внесла суттєві корективи в організацію освітнього процесу, який десятиліттями накопичував кращі практики форм і методів навчання. Карантинні обмеження зумовлюють переведення освітньої діяльності в дистанційний режим, що вимагає нових підходів в її організації.

16 жовтня 2020 року набрало чинності «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затверджене наказом Міністерства освіти й науки

(далі – МОН) України від 08 вересня 2020 року № 1115. Міністерство надає рекомендації закладам загальної середньої освіти щодо організації освітнього процесу під час дистанційного навчання. У листопаді 2020 року видано Лист МОН № 1/9-609 «Щодо організації дистанційного навчання» [1].

Відповідно до цих нормативних актів заклади освіти в рамках власної автономії мають можливість: визначати в освітній(их) програмі(ах) закладу освіти форми організації освітнього процесу для забезпечення дистанційного навчання (навчальні заняття, консультації, вебінари, онлайн-форуми, віртуальні екскурсії тощо); обирати (схвалювати педагогічною радою закладу освіти) конкретні електронні освітні платформи, онлайн-сервіси й інструменти, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom, Zoom тощо).

До проблеми прикута увага світової педагогічної спільноти. 22 жовтня 2020 року голови держав, урядів і міністри з понад 70 країн світу на позачерговій сесії Глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти (Extraordinary Session on Education post-COVID-19: 2020 Global Education Meeting) ухвалили в режимі онлайн «Декларацію щодо комплексу глобальних пріоритетних дій для захисту фінансування та зміцнення системи освіти від наслідків, спричинених пандемією COVID-19» [2].

В ухваленій Декларації визначені пріоритетні заходи, що будуть вжиті для відновлення системи освіти до кінця 2021 року:

1. Захист національного й міжнародного фінансування освіти.
2. Безпечне відкриття шкіл.
3. Інклюзія, рівноправність і гендерна рівність.
4. Переосмислення викладання та навчання.
5. Використання рівноправного зв'язку й технологій для навчання.

Серед визначених пріоритетних напрямів заслуговує на увагу третій – «Інклюзія, рівноправність і гендерна рівність», – що передбачає посилення готовності, стійкості, включеності й реагування гендерних аспектів освітніх систем. Напрямом буде ключовим для запобігання розширенню нерівності в освіті, забезпечення повернення всіх учнів до школи й освітніх програм, а також негайних та узгоджених дій для запобігання серйозних невдач в освітньому процесі [2].

З огляду на це на часі постає необхідність розробки соціально-психологічних і педагогічних заходів, які б сприяли успішній реалізації освітніх програм в умовах карантинних обмежень і створенню безпечного освітнього простору; забезпечували підтримку всім учасникам освітнього процесу: учням із нормотиповим розвитком та учням з обмеженнями життєдіяльності, вчителям, батькам, психологам і соціальним педагогам; допомагали відновлювати фізичне й психічне здоров'я під час навчального навантаження та соціальної ізоляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З науково-практичного боку важливі праці В. Панка щодо вивчення негативних соціально-психологічних наслідків пандемії COVID-19 для організації освітнього процесу; М. Бойченка щодо актуальних питань підготовки нових поколінь до життя за нових природних, соціальних, психологічних, духовних умов; О. Смука щодо проблеми соціального самопочуття молоді як одного з головних показників розвитку суспільства й інших. У контексті комплексної психолого-педагогічної та медико-соціальної підтримки в умовах пандемії людей з обмеженими можливостями звертає увагу праця В. Мартинюка щодо максимально допустимої адаптації в суспільстві шляхом надання можливостей дітям і молоді з обмеженням життєдіяльності отримання своєчасної ефективної комплексної медико-соціальної реабілітації, адекватної інклюзії в освітнє середовище, а також ранньої профорієнтації; І. Бородкі-

ної та Г. Бородкіна щодо доступу в еру існування інформаційного суспільства, масової комп'ютеризації, до віртуального інформаційного світу як одного з найважливіших джерел інформації та навчання людей з обмеженими можливостями (вадами зору, слуху, руховими обмеженнями тощо) й інші.

Мета статті – визначити на основі опитування учасників освітнього процесу ефективні технології соціально-психологічної підтримки в умовах дистанційного навчання.

Методологія дослідження. У такому контексті заслугоує на увагу спільний проєкт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, відділу освіти й інклюзивно-ресурсного центру Уманської міської ради за назвою «Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу» в межах науково-дослідної теми «Соціально-психологічна реабілітація дітей і молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму» (державний реєстраційний номер: 0119U103978).

Робота виконувалася в декілька етапів: розробка анкет для всіх учасників освітнього процесу (учнів, учителів, батьків, соціальних педагогів і практичних психологів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів); проведення анкетування за допомогою google-додатків (участь в анкетуванні взяли 146 учнів, 150 учителів, 14 психологів і соціальних педагогів, 1 091 батьки); аналіз та інтерпретація анкет щодо виявлення основних труднощів в організації дистанційного навчання та психоемоційного стану в умовах карантинних обмежень; розробка методичних рекомендацій на основі отриманих результатів опитування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах дистанційного навчання заслугоує на увагу й вивчення «Аналітичної довідки про напрацювання вчених Національної академії педагогічних наук України з функціонування сфери освіти в умовах карантину, пов'язаного з COVID-19», адже учасники освітнього процесу змушені докорінно змінювати форми й методи навчання, міжособистісного спілкування, організацію освітнього середовища. Суттєвих змін у змістовому й організаційно-методичному плані зазнала діяльність педагогічних і науково-педагогічних працівників системи освіти, керівників закладів освіти різних рівнів, практичних психологів, соціальних педагогів, методистів, менеджерів освіти тощо.

На думку В. Панка, основною метою роботи спеціаліста в подоланні негативних соціально-психологічних наслідків в умовах карантинних заходів є актуалізація адаптивних і компенсаторних ресурсів особистості, стабілізація емоційної сфери, мобілізація психологічного потенціалу учасників освітнього процесу, формування стійкості до стресу. Основні завдання фахівців психологічної служби в цей період: формування конструктивних способів розв'язання складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій у всіх учасників освітнього процесу; стабілізація емоційної сфери особистості, формування позитивної життєвої перспективи; активізація процесів самопізнання, самосприйняття, саморегуляції та самоконтролю, побудова позитивного образу майбутнього; формування психосоціальної стійкості до стресу; профілактика дискримінації та стигматизації людей, які хворіють або перехворіли; надання своєчасної психологічної допомоги жертвам булінгу й цькування; запобігання емоційному вигоранню в батьків і педагогів; підвищення адаптаційних можливостей учителя до нових умов організації освітнього процесу; здійснення посередництва між закладом освіти, сім'ями й територіальними місцевими громадами щодо розв'язання та запобігання міжособистісних конфліктів, домашнього насильства тощо [3].

Карантинні обмеження внесли корективи в організацію освітнього процесу, а також у звичне шкільне життя учнів, їхнє самопочуття: особливості життєдіяльності школярів (тривалість сну, перебування на свіжому повітрі, фізична активність, режим харчування, тривалість часу на виконання завдань і домашніх справ); використання цифрових засобів,

перебування в інтернет-просторі й тривалість віртуального життя; психоемоційний стан (відношення до дистанційного навчання, перебування в соціальній ізоляції, особливості психологічного стану й взаємовідносин із членами сім'ї) і скарги на стан здоров'я дітей в умовах карантинних обмежень; відсутність традиційно організованих занять фізичною культурою в умовах вимушеної ізоляції, обмеження можливості прогулянок на свіжому повітрі; велике навчальне навантаження, підвищений об'єм домашніх завдань, вільний доступ до великого арсеналу гаджетів і соціальних мереж; відсутніх «живого» спілкування з ровесниками, розмивання традиційного поняття дружби, товариських відносин.

Особливо уразливою категорією серед учасників освітнього процесу є учні з інвалідністю та їхні батьки. Згідно з Інформаційною запискою «Вплив пандемії COVID-19 на людей з інвалідністю в Україні» батьки дітей і молодих людей з інвалідністю висловили занепокоєння у зв'язку з тим, що ізоляція через карантин серйозно вплинула на дітей з інтелектуальними й психосоціальними порушеннями, і вони ризикують втрати цінні навички, яких вони набули раніше. Цим дітям і молодим людям, змушеним сидіти вдома, не вистачало особистого спілкування з учителями й однолітками. Сеанси терапії та навчальні заняття в онлайн-режимі часто не проводилися в доступних формах і залежали від наявності в сім'ї доступу до комп'ютера й Інтернету. Особливо в нерівних умовах люди із сільської місцевості [4].

Разом із тим динамічна інформатизація всіх сфер життєдіяльності сприяє доступності осіб з інвалідністю до віртуального інформаційного світу, нейтралізуючи деякою мірою архітектурні й емоційні бар'єри. Проте з'являються нові виклики у створенні безбар'єрного освітнього середовища – забезпечення доступності інформаційно-освітніх ресурсів для всіх категорій користувачів.

Натепер не існує спеціально розробленої онлайн-платформи для навчання всіх дітей з особливими освітніми потребами. Це пов'язано з тим, що в кожного учня є свій індивідуальний освітній маршрут навіть у межах однієї нозології. Вищеозначене актуалізує необхідність створення відповідного програмного забезпечення для організації ефективного дистанційного навчання: вивчення наявних доступних сучасних освітніх ресурсів (різних онлайн-платформ, онлайн-шкіл, соціальних мереж, електронних бібліотек і програм, які дозволяють підтримувати відеозв'язок із батьками й учнями); розробка єдиної шкільної системи супроводу дистанційного навчання, психологічного супроводу й соціально-педагогічного патронажу; підбір та адаптація матеріалу відповідно до навчальних планів з урахуванням індивідуальних можливостей та інтересів кожного учня [5].

У ході організації дистанційного навчання важливо враховувати особливі освітні потреби дітей з інвалідністю, здійснювати постійне стимулювання пізнавальної активності, прояву інтересу до себе, навколишньої дійсності. Необхідно орієнтуватися на зміст навчального матеріалу й на те, як цей навчальний матеріал буде засвоєний учнями. З такою метою застосовуються спеціальні (корекційно-розвивальної спрямованості) форми, методи й прийоми навчання учнів з інвалідністю, що містить: максимальну розгорнутість і подрібненість складних понять і дій; повторювання конкретних дій; попередній розгляд нового матеріалу перед вивченням; постійна опора на чуттєвий досвід учнів; детальні рекомендації під час виконання завдань; максимальне використання наочності: схеми, шаблони, малюнки й інше; застосування принципу системності й послідовності навчання [6].

Поряд із традиційним дистанційне навчання має ряд суттєвих переваг: учні мають можливість займатися в будь-який час і в будь-якому місці; віддаленість діяльності; менше навантаження на опорно-руховий апарат; можливість навчання незалежно від місця перебування; можливість допрацювати пропущений матеріал; можливість зворотного зв'язку з учителем у доступній та індивідуальній формі; наявність зворотного зв'язку як обов'яз-

кової умови виконання вимог освітньої програми; розвиток навичок самоконтролю; використання найсучасніших досягнень інформаційних і комп'ютерних технологій; усі учні незалежно від місця проживання та стану здоров'я мають доступ до навчального матеріалу й можливість працювати з ним; комфортні умови для творчого самовираження учнів.

Серед переваг дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами: індивідуалізація освітнього процесу, доступ до освітніх ресурсів, можливість актуалізації та збільшення часу на самостійну роботу, розвиток пізнавальної активності й навичок самоконтролю.

Недоліками дистанційного навчання є: вчителю необхідно методично правильно перевести всі плани-конспекти уроків в електронну форму, щоб учні засвоїли весь матеріал; вчителю необхідно засвоїти технології спілкування з учнями й із батьками за допомогою інтернет-комунікацій, бути готовим вільний час приділяти коментуванню інформації в групах учнів і батьків; в учнів створюються умови для можливого недобросовісного виконання завдань, виключного використання ресурсів інтернет у підготовці до самостійних видів роботи; відсутність живого спілкування між вчителями й учнями; неможливість працювати без відповідної оргтехніки, що потребує додаткових витрат із родинного бюджету; труднощі в об'єктивному оцінюванні навчальних досягнень учнів; складність здійснення контролю та обліку за включеністю учнів в освітній процес; відсутність спілкування з ровесниками й однокласниками [7].

Серед усіх переваг і недоліків дистанційного навчання внаслідок ситуації, пов'язаної з COVID-19, виокремлюється об'єктивна вимога медіаграмотності щодо опанування сучасних інформаційно-комунікаційних і мультимедійних технологій. Отже, віртуальні мережі сильніше інтегруються у звичне життя людей, вимагаючи від них активної щоденної участі, тим самим впливаючи на професійне й особисте життя. Тому мають бути сформовані навички критичного підходу до інформації, відбору щодо її використання тощо. Саме до такого явища, названого грамотністю XXI століття, окресленого в документі форуму «Глобальний імператив: Звіт про саміт з питань грамотності XXI століття» (“A Global Imperative: The Report of the 21st Century Literacy Summit”), прикута увага наукової спільноти й педагогічної громадськості. Звертаємося до наукової рефлексії акад. В. Кременя, який трактує грамотність XXI століття як сукупність здібностей і навичок, в яких звукова, візуальна й цифрова грамотність перетинаються (є синтезом останніх). Сюди входить здатність розуміти вплив зображень і звуків, розпізнавати й використовувати цей вплив [8].

Поряд із вимогою медіаграмотності ще одним викликом в організації освітнього процесу в сучасних умовах є як закріплення нового статусу батьків, так і вироблення нових підходів в об'єднанні спільних зусиль вчителів, дітей і батьків. Віддалене навчання вимагає створення спеціальних умов у сім'ї учня, в тому числі з особливими освітніми потребами. Водночас батьки стають активними учасниками освітнього процесу, тісно співпрацюючи з вчителями. Можна вести мову, що батьки набувають статусу тьютера, гувернера й асистента вчителя. Адже в умовах дистанційного навчання на них покладається відповідальність за сприяння виконанню дитиною освітньої програми й досягненню дитиною певних результатів навчання.

Дистанційне навчання вдома поклато додатковий тягар на батьків, зокрема батьків дітей з інвалідністю, яким доводилося надавати дітям допомогу під час занять та одночасно з цим виконувати інші обов'язки. В умовах соціальної ізоляції відсутні послуги підтримки батьків та осіб, що доглядають дітей і дорослих з інвалідністю, зокрема психологічна підтримка й тимчасовий патронажний догляд.

Необхідно наголосити, що відчуття психологічної рівноваги, захищеності й безпеки, які є основою стану емоційного благополуччя, виникають у дитини передусім завдяки спілкуванню з дорослими, і насамперед із батьками [4].

В умовах карантинних обмежень саме сім'я виконує ключову функцію емоційної підтримки й психологічного захисту – психотерапевтичну. На першому місці сімейного благополуччя виступає принцип дбайливого ставлення до дитини.

У період дистанційного навчання через пандемію в дітей і підлітків виявилися труднощі опанування своїх емоцій, поведінки. Проведені дослідження свідчать, що діти з повних сімей мають ряд переваг у порівнянні з дітьми з неповних сімей. В останніх у більшості виявлений високий рівень тривожності. Тривога як базова емоційна складова частина здійснює вплив на рівень комунікативних зв'язків і проявів психосоматичних розладів. А для забезпечення відчуття безпеки у взаємодії із зовнішнім світом необхідна підтримка оточення, особливо сім'ї. Водночас у період самоізоляції та дистанційного навчання виникала напруга щодо виконання домашніх завдань, опанування комп'ютерних технологій тощо: емоційні кризи виявлялися як у дітей, так і в батьків. Проведені опитування засвідчили, що ефективними технологіями подолання психологічної напруги в родині стали спільні заняття творчістю, прогулянки на свіжому повітрі й подорожі [9].

Таким чином, ситуація самоізоляції в умовах пандемії ускладнила освітній процес, з одного боку, а з іншого, – зіграла роль лакмусового папірця та показала всі вразливі місця, труднощі й проблеми дистанційної форми навчання, що дозволило в короткі терміни опанувати сучасні інформаційно-комп'ютерні технології, програми синхронного віддаленого навчання.

Водночас триває обґрунтування умов для вдосконалення дистанційного формату освітнього процесу, розв'язання питань інтернет-супроводу для учнів з особливими освітніми потребами, розробки системи контролю навчальних досягнень здобувачів освіти, забезпечення рівного доступу до освіти, розробки спеціалізованого навчання для конкретних груп здобувачів, урахування психосоціальних потреб, здійснення соціальних контактів і соціальної інтеракції.

У такому контексті заслуговує на увагу спільний проєкт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, відділу освіти й інклюзивно-ресурсного центру Уманської міської ради за назвою «Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу» в межах науково-дослідної теми «Соціально-психологічна реабілітація дітей і молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму» (державний реєстраційний номер: 0119U103978). До дослідження доєдналися загальноосвітні школи (далі – ЗОШ) Гайворонського, Маньківського районів, а також інклюзивно-ресурсні центри (далі – ІРЦ) Одеської, Миколаївської, Київської областей.

Робота виконувалася в декілька етапів: розробка анкет для усіх учасників освітнього процесу (учнів, учителів, батьків, соціальних педагогів і практичних психологів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів); проведення анкетування за допомогою google-додатків (участь в анкетуванні взяли близько 1 000 учнів, 1 600 батьків, 500 вчителів, 100 соціальних педагогів і практичних психологів); аналіз та інтерпретація анкет щодо виявлення основних труднощів в організації дистанційного навчання та психоемоційного стану в умовах карантинних обмежень; розробка методичних рекомендацій на основі отриманих результатів опитування.

Такий підхід забезпечив впровадження принципу зв'язку теорії та практики у виробленні загальних рекомендацій здійснення дистанційного навчання в умовах пандемії, психологічного супроводу й соціально-педагогічного патронажу всіх учасників освітнього процесу.

Анкета для учнів була розроблена з метою дослідження соціально-психологічного стану й визначення їхнього відношення до необхідності введення карантину й у зв'язку із цим дистанційного навчання. В анкетуванні взяли участь 946 школярів. Вік досліджуваних коливається від 6 до 17 років.

Анкета містила питання щодо особливостей організації дистанційного навчання, труднощів соціальної ізоляції, видів діяльності під час карантину й інші. Спробуємо з'ясувати наявні ресурси, які дозволяють долати наслідки соціальної ізоляції, мінімізувати труднощі дистанційного освітнього процесу й компенсувати обмеження спілкування з однолітками.

На запитання «Який вид діяльності надає найбільше задоволення та позитивно впливає на твій соціально-психологічний стан під час карантину?» 77,8% опитуваних дали відповідь: прогулянки на свіжому повітрі. Установлено, що 27,1% респондентів впевнені, що на соціально-психологічний стан впливають різноманітні художньо-творчі практики, мистецтво допомагає зняти напругу й перемкнутися з одного виду діяльності на інший, а 12,3% вважають, що стан людини покращується завдяки водним видам рекреації. Визначено, що 30,5% стверджують, що на їх соціально-психологічний стан може вплинути спілкування з тваринами й під час процесу спілкування вони себе набагато краще почувають; а 40,1% впевнені, що найбільше задоволення вони отримують від рухових ігор та активного виду відпочинку. Також було встановлено, що 37,9% опитуваних зазначили, що туризм, подорожі позитивно впливають на їх стан і найбільше приносять їм задоволення.

На запитання «На твою думку, ігри краще проводити в приміщенні чи на свіжому повітрі?» 78,3% респондентів впевнені, що краще проводити ігри на свіжому повітрі; 13% опитуваних стверджують, що краще – у приміщенні; і в поодиноких випадках вважають, що краще проводити ігри й на свіжому повітрі, і в приміщенні; інші стверджують, що варто комбінувати.

На запитання «Яке твоє ставлення до участі в екскурсіях, подорожах, походах спільно з дітьми з особливими освітніми потребами?» 57,6% опитуваних діли позитивну відповідь на залучення дітей з особливими освітніми потребами до суспільного життя, 37,7% – нейтрально ставляться до такої пропозиції та 3,6% негативно ставляться до участі в екскурсіях, подорожах, походах спільно з дітьми з особливими освітніми потребами, стверджуючи, що вони некомфортно почуваються. У поодиноких випадках опитувані дали відповідь, що їм байдуже, головне аби було безпечно й цікаво.

На запитання «На твою думку, які наслідки впровадження інклюзивного туризму?» 76,5% респондентів вважають, що впровадження інклюзивного туризму має позитивні наслідки; 13,7% впевнені, що впровадження інклюзивного туризму матиме негативні наслідки; і в поодиноких випадках відповіли, що нейтральні або ж «не знаю».

Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: учнів, батьків і вчителів. З метою перевірки ефективності дистанційного навчання нами було проведено анкетування вчителів. В анкетуванні брало участь 450 представників педагогічного колективу.

Серед запропонованих питань анкети нас цікавили питання щодо технологій і засобів, що стабілізують емоційний стан дитини в умовах карантинних обмежень. Отже, 89,3% опитаних вчителів вказали про ефективність природотерапії. Практично всі вчителі (97,3%) погодились із думкою, що ігри краще проводити на свіжому повітрі, ніж в приміщенні. Позитивну відповідь ми отримали від педагогів (88%) на питання «Яке Ваше ставлення до участі в екскурсіях, подорожах, походах спільно з дітьми з особливими освітніми потребами?». На питання «Які наслідки впровадження інклюзивного туризму?» позитивно відповіли 78% опитуваних і 18% – негативно. Причину негативних відповідей учителів можемо пов'язати з недостатньою інформованістю педагогів щодо інклюзивного туризму.

Учасниками освітнього процесу є також батьки, особливо активно їхня участь є під час дистанційного навчання. Участь в анкетуванні взяли 1 591 батьки учнів ЗОШ міста Умані, Гайворона, Маньківки й району. Майже 60% батьків ствердно й 36% частково вважають, що від батьків залежить психічний стан дитини й організація дистанційного навчання вдома.

Після певного часу по завершенню карантину батькам запропонували вказати види діяльності, які найбільше позитивно впливають на соціально-психологічний стан дитини: 83% – прогулянки на свіжому повітрі; 50% – туристична діяльність і подорожі; 49% – рухові ігри; 38% – спілкування з тваринами; 34% – художньо-мистецькі практики тощо. З огляду на позитивне ставлення батьків до подорожей, екскурсій і перебування на природі вирішили з'ясувати їхнє ставлення до такої діяльності спільно з людьми з інвалідністю. 95% вказали позитивне ставлення. У такому контексті наступне питання стосувалося наслідків інклюзивного туризму для дітей, то майже 82% вказали про позитивне. Таким чином, інклюзивний туризм і природотерапія є найзатребуванішими, за думкою батьків, щодо соціально-психологічної реабілітації та фізичної активності дітей.

Аналогічну думку висловили під час опитування соціальні педагоги й практичні психологи. Вони вказали, що туризм є інноваційною формою реабілітації дітей з особливими освітніми потребами й містить як пізнавальний процес, так і можливість повноцінної соціалізації. Це альтернатива соціальної ізоляції, яка деструктивно впливає на здоров'я та психіку. Соціальна ізоляція значно знижує життєві можливості, є причиною пригнічення, стресу тощо. Через туризм здійснюється терапія та профілактика психосоматичних захворювань. Такі подорожі не лише дозволяють урізноманітнити життя дітей з інвалідністю, але й покращують якість. Тому на запитання «Яке Ваше ставлення до участі в екскурсіях, подорожах, походах спільно з дітьми з особливими освітніми потребами?» 80% відповіли «позитивно», що свою чергою сприятиме загальному процесу соціалізації та інтеграції (73,3%) і розвитку комунікативних якостей (70%). Отримані показники респондентів ще раз підтверджують доцільність і необхідність організації подорожей, екскурсій, походів із дітьми (96,7%). Корекційно-розвивальні вправи й соціально-психологічна реабілітація в умовах інклюзивного туризму є доцільною, це свідчать результати опитування (96,7%).

Висновки. Саме в умовах соціальної ізоляції в більшості загострилося прагнення пізнати історію та культуру рідного краю, отримати нові знання та враження. Саме туризм дозволяє задовольнити ці потреби й одночасно виступає ключовим способом терапії та профілактики психосоматичних захворювань шляхом підтримки фізичного здоров'я, активної життєвої позиції та відновлення соціальних зв'язків. Таким чином, інклюзивний туризм сприятиме покращенню не лише соціального й психологічного статусу учнів з особливими освітніми потребами, але й безпосередньо здійснює позитивний вплив на їх соматичний статус і загальний фізичний стан.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення розвитку інклюзивного туризму в умовах пандемії.

Список використаної літератури

1. Щодо організації дистанційного навчання : Лист Міністерства освіти і науки України від 02 листопада 2020 року № 1/9-609 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>.
2. Позачергова сесія глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти у часи постковід-10 : Ухвалено Декларацією щодо зміцнення системи освітнього простору від 23 жовтня 2020 року / Міністерство науки і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/>

- news/pozachergova-sesiya-globalnoyi-konferenciyi-yunesko-z-pitan-osviti-u-chasi-post-covid-19-uhvaleno-deklaraciyu-shodo-zmicnennya-sistemi-osvitnogo-prostoru.
3. Панок В.Г., Марухіна І.В., Романовська Д.Д. Психологічний супровід освіти в умовах пандемії. *Вісник національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2 (2). URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/80-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96-162-2-10-20200928.pdf>.
  4. Вплив пандемії Covid-19 на людей з інвалідністю в Україні : Інформаційна записка від 05 жовтня 2020 року / ООН Україна. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-11/UKR_Briefing_Note_COVID_PwD_0.pdf.
  5. Стрільчук В.П. Когда закрыты школы. Как организовать эффективное дистанционное обучение особых детей? *Калининградский вестник образования*. 2020. № 2 (6). С. 85–91.
  6. Кузьмина Н.Г. Применение дистанционных технологий при организации обучения учащихся с ограниченными возможностями здоровья. *Учитель Алтая*. 2020. № 2 (3). С. 53–62.
  7. Чанчикова Г.Г., Скорохватова И.Е., Цыплакова Л.М. Социально-психологические аспекты восприятия дистанционного образования учителями, учащимися и их родителями. *Учитель Алтая*. 2020. № 2 (4). С. 147–155.
  8. Кремень В.Г. Гносеологія мультимодальності як потреба цифрової сучасності. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії* : збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, 20 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 12–16.
  9. Гагаркина И.Г. Адаптация семи к новой социальной реальности. *Современные научные технологии*. 2020. № 9. С. 116–120.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR PARTICIPANTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Oksana Kravchenko

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Sadova str., 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
e-mail: okskravchenko@ukr.net*

Maryna Mishchenko

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Sadova str., 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
e-mail: mishch.marina@gmail.com*

The article is devoted to the study of social and psychological support of participants in the educational process in terms of distance learning. Effective technologies of social and psychological support in the conditions of distance learning are determined. It is shown that the pandemic contributes to the development of socio-psychological and individual-psychological negative consequences. It was found that quarantine restrictions affected the well-being of students, namely: features of school life, psycho-emotional state, lack of traditionally organized physical education in conditions of forced isolation, limiting the possibility of walking in the fresh air, no “live” communication with peers, erosion of traditional the concept of friendship, friendship, high workload, increased homework, free access to a large arsenal of gadgets and social networks.

The article considers the main advantages and disadvantages of distance education in modern conditions. Among the main advantages are free access to education, breadth of coverage, convenience, mobility, individual approach. The main disadvantages are the problems of motivation, identification, and development of communication skills. Features of distance learning for children with special educational needs are considered and the advantages of distance learning for children with special educational needs are highlighted: individualization of educational process, access to educational resources, possibility to update and increase time for independent work, development of cognitive activity and self-control skills. Effective technologies of social and psychological support in the conditions of distance learning are investigated. It was found that inclusive tourism and nature therapy are the most in demand in terms of socio-psychological rehabilitation and physical activity of children.

Inclusive tourism not only improves the social and psychological status of students with special educational needs, but also directly has a positive effect on their physical status and general physical condition. The work encourages further research into the development of inclusive tourism in a pandemic.

Key words: distance learning, pandemic, children with special needs, inclusion.